

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ У ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ

Розглянуто сучасні особливості та перспективи розвитку мисливського господарства України на сучасному етапі. Виконаний аналіз динаміки основних показників, які уособлюють базу вітчизняного мисливства. Означені деякі шляхи оптимізації стану галузі.

Ключові слова: мисливське господарство, користувач мисливських угідь, чисельність диких тварин, нормативні документи, чинники впливу.

Senior research worker I.M. Sheigas; M.I. Gudz – Steppe Branch of URIFFM

Features and prospects of development of the hunting facilities of Ukraine during reforming branch

The modern features and prospects of development of the hunting facilities of Ukraine at the present stage are considered. The analysis of dynamics of the basic parameters is executed which personify base of a domestic hunt. Some ways of optimization of a condition of branch are outlined.

Keywords: the hunting facilities, user hunting lands, number of wild animals, normative documents, factors of influence.

Сучасне мисливське господарство України перебуває у періоді активних реформаційних процесів. Свідченням тому є, насамперед, державна галузева законотворча динаміка: ухвалення у 1996 р. Кабінетом Міністрів України "Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання" [1], згодом, у 2000 р., Верховною Радою України – "Закону України про мисливське господарство та полювання" [2]. Позитивний характер ходу реформ був зафіксований Постановою розширеної колегії Державного комітету лісового господарства України від 24 квітня 2003 року. Колегія констатувала, що в Україні створюється законодавча база для ефективної діяльності та розвитку мисливського господарства. Вона визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних та фізичних осіб у галузі мисливства та визнає рівні права всіх користувачів мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони та відтворення тваринного світу. Указ Президента України від 23 травня 2005 р. "Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин" [3] підкреслив вірність напряму реформ і окреслив невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин, що полягають у вдосконаленні нормативно-правової бази, державної політики в цій сфері, підвищенні ефективності правового забезпечення її реалізації.

Раціональне ведення мисливського господарства неможливе без його наукового обґрунтування, яке здійснюється через науково-дослідні інститути Державного комітету лісового господарства – УкрНДІЛГА та УкрНДІПРліс, а також регіональну мережу (Наказу ДКЛГ України за № 372 від 12 липня 2005 р.) досвідних лісомисливських господарств центрального підпорядкування.

Мисливське господарство України на площі 47,2 млн. га ведуть 868 юридичних осіб (державні підприємства, громадські мисливські організації, підприємства та організації приватної форми власності). За перевагою площ наданих угідь (34,8 млн. га) основне місце посідає УТМР (Українське товариство мисливців та рибалок), яке займає 73,7 % мисливських територій країни. Держкомлісгосп України веде мисливське господарство на площі угідь у 6,5 млн. га (13,7 %) [4]. Продовжує зростати загальна кількість спеціалістів, зайнятих у системі мисливського господарства країни. Станом на 2005 р. у галузі було зайнято всього 5887 чоловік (порівняно з 2002 р. – 5388 чоловік). З них: 4135 штатних егерів (у 2002 р. – 3790); 598 мисливствознавців (у 2002 р. – 566). У розвиток мисливського господарства держави вкладено, відповідно, у 2002 р. – 30,5 млн. грн., а у 2005 р. – 58,1 млн. грн., в т.ч. – 7,4 млн. грн. бюджетних коштів. Частка надходжень до витрат становила у середньому по користувачах мисливських угідь України 44 % [4].

Іншим персоніфікованим показником, який віддзеркалює принципи ведення та історичний характер підходу до організації мисливства в угіддях кожного з суб'єктів господарювання, є результативність боротьби певного користувача мисливських угідь з порушниками правил полювання.

Приймаючи, як безальтернативний варіант той, якщо кількість протоколів при сучасному рівні незаконних полювань прямо пропорційна ефективності егерської служби, проведемо короткий порівняльний аналіз. Відносна кількість протоколів, складених працівниками Держкомлісгоспу, постійно зростає: від 41,9 % – у 1995 р. до 63,6 % – у 2003 р. [4].

Поряд з тим, природоохоронна активність громадських користувачів (а це 75,5 % мисливських угідь держави) невпинно падає: з 33,3 % – у 1995 р. до 27,3 % від числа складених протоколів у 2003 р. У т.ч. найнижчий показник дієвості егерів та мисливствознавців з охорони мисливських угідь мають спеціалісти УТМР: під час контролю за недопущенням порушення правил полювання (73,7 % угідь), ними було складено 1913 протоколів. Це тільки 26,3 % від загальної чисельності порушень, які були зафіксовані у державі протягом 2003 р. [4].

Ще одним еколого-економічним показником, який уособлює базу сучасного мисливства, є динаміка загальної чисельності, щільність населення та структурна врівноваженість популяцій основних ратичних мисливських тварин – зубра, різних видів оленів (благородного, плямистого, лося, лані, козулі), кабана, муфлона.

Цей комплексний та різноплановий показник є одним із базових у практиці мисливства, бо специфіка ведення вітчизняного мисливського господарства є такою, що від стану популяцій основних видів ратичних звірів залежить успіх мисливства взагалі у багатьох регіонах та лісомисливських областях. За останні 5 років (2001-2005 рр.) загальна сумарна чисельність диких ратичних підвищилася з 177301 до 195005 особин, тобто на 9,1 %. Моніторинг складових частин динамічних змін показує, що найбільший приріст поголів'я спостерігається протягом вказаного терміну у популяціях кулана (64,0 %), лані (57,0 %) та кабана (16,4 %). Більш стабільними за загальною чи-

сельністю є стан популяції оленя благородного та оленя плямистого, де підйоми чисельності значно менші (8,7 та 10,0 %) [3]. Ситуація з чисельністю лося у країні може вважатися стабільно критичною – приріст поголів'я за останні п'ять років склав всього близько половини відсотку. Криза стану популяції лося в останні роки характерна для всієї південної частини його ареалу, включаючи Росію та Білорусь.

Окремим питанням вітчизняного мисливства є збереження фауністичної окраси мисливських угідь держави, якою є найкрупніші (тому і найвразливіші) дикі тварини, насамперед – зубр та ведмідь.

Українська мегапопуляція зубрів найбільшої чисельності досягала на кінець 1994 р., коли вона нараховувала 664 особини (за іншими даними – 685). Відповідно, за десять останніх років сучасне поголів'я зубрів на Україні скоротилося вдвічі. Але триває виконання програми збереження зубра. Та тільки за умови здійснення усіх її складових частин – від обліків сучасної чисельності відокремлених груп тварин, вибору популяції-донора, обстеження можливих місць для їх переселення, аж до практичного формування та тривалого моніторингу за станом новостворених мікропопуляцій – можливе збереження вітчизняного зубра.

За останні 30 років чисельність бурого ведмедя у Карпатах знизилась у 3,5 раза і становить тільки близько 300 особин. Враховуючи низьку чисельність звіра, він підлягає посиленій охороні. Зважаючи на низький відтворюючий потенціал виду, нераціональну статеву-вікову структуру популяції, потребує на державному рівні кардинальних заходів охорони як самих тварин так і місць їх перебування у регіоні, бо навіть своєчасне занесення ведмедя на сторінки "Червоної книги України" не гарантує збереження цього фауністичного раритету.

Чисельність мисливського поголів'я росте, але кількість добутих мисливських тварин на Україні за останні 5 років майже не змінилася (+0,9 %), відсоток вилучення частини стада є вкрай низьким. Приміром, стосовно кабана, у 2005 р. він досяг тільки 7,2 % післяпромислової чисельності, тобто у 8-10 разів менше загально прийнятих у розвинутих мисливських господарствах норм необхідної елімінації диких тварин. Фактична екстенсивність господарювання потенційно можлива тільки за умови довготривалої хронічної дії двох основних негативних причин: через нерегульований прес незаконних полювань, під час яких руйнується структура популяції, або ж за умови зловживання вилученням дорослих особин різних статей під час проведення відстрілів. В обох випадках результат один. Не виконуються основні професійні закони мисливського користування, за якими насамперед повинні вилучатися з групи молоді тварини-цьогорічки, ймовірність загибелі яких у перші ж суворі зими дуже висока. Стосовно до тварин з репродуктивного ядра популяції найбільш прийнятним є режим мінімального вилучення. У такій ситуації за умови низької щільності популяції дичини проблематичним постає необхідність проведення трофейних полювань, особливо у період гону. За умови відсутності дієвого егерського контролю за ходом таких полювань реальною виступає загроза добування найкращих особин-плідників. Це, безу-

мовно, може призвести у дуже обмежений термін до деградації всього стада. І хоча вилучення самців оленя благородного, козулі, лані з високими трофейними показниками є загальноприйнятою практикою, подібні полювання у шлюбний період з професійної точки зору є найбільш складними та відповідальними. На жаль, загальні офіційні кількісні дані з видової чисельності ратичних за відсутності відомостей щодо їх статево-вікової структури не повною мірою характеризують стан видових популяцій.

Поряд з негативною статистикою щодо незаконних полювань, ще одним негативом, який гальмує зростання поголів'я диких ратичних, у вітчизняних мисливських угіддях виступає неухильний ріст чисельності вовків. Незважаючи на те, що об'єми добування цих типових професіоналів-хижаків – активних консументів вищого біогеоценотичного порядку, звиклих до умов різноманітних природних та географічних зон ростуть, їх чисельність за останні 5 років постійно зростає: з 2378 голів у 2001 р. до 2543 голів у 2005 році. Зростання досягло за останню п'ятирічку 6,5 %.

Тривалі спостереження за біологією та динамікою чисельності хижих звірів (зокрема – вовків) в угіддях різних лісомисливських областей показали, що падіння чисельності у популяціях хижаків починається тільки з певної, "критичної", межі. Такою межею, за якою спостерігається стабілізація щільності населення та наступне її значне зниження, яке призводить до початку руйнації репродуктивного ядра, є вилучення 45-55 % числа загального вовчого поголів'я. Тобто, щоб припинити у майбутньому зростання чисельності хижаків на Україні, потрібно, щонайменше, у півтора рази збільшити кількість їх вилучення. За наявності на модельований час, у 2003 році, вовчої "зграї" розміром 2500 особин та за умови її щогорічного поповнення на 750-1000 молодих вовчат, для стабілізації чисельності потрібно відстріляти (відловити) за рік біля 1625-1750 хижих (в тому числі – значну частину дорослих) особин репродуктивного віку обох статей.

Хоча багато уваги у мисливському господарстві приділяється проблемам збереження та інтенсивного використання диких ратичних тварин, сучасне мисливство опирається на експлуатацію іще десятків видів мисливських звірів та птахів. Ними є – хутрові тварини, насамперед заєць-русак, різні хижаки, а також водоплавні та інші птахи. Це, в основному – місцеві види. Але є, крім таких тварин, особливо пернатих, багато перелітних видів та тих, що кочують. Великий інтерес у місцевих та закордонних мисливців викликає, наприклад, проведення полювань на перепілку та вальдшнепа, а також на гусей під час їх перельотів. Характерна позитивна особливість проведення таких полювань полягає в тому, що вони значно підвищують додаткову пропускну спроможність мисливських господарств. Але на місцях, у господарствах, необхідні знання специфіки конкретних умов, ефективних прийомів та організації здобування дичини. Історично сформованим недоліком проведення таких полювань є недостатня вивченість видової біології, мисливських можливостей та меж використання поголів'я популяцій гусей, перепілки або лісового кулика у вітчизняних угіддях.

Взагалі ми вважаємо, що підвищення ефективності ведення мисливського господарства тільки шляхом господарського вдосконалення – справа не-

реальна. Беззаперечно, потрібно на базі нового Закону України "Про мисливське господарство та полювання" створити "працюючу" нормативну базу, яка відповідала би вітчизняному законодавству стосовно усіх мисливських користувачів України. Окремі підзаконні відомчі мисливські інструкції та настанови виходять за галузеві границі і потребують професійного узгодження на державному рівні. Це, наприклад, питання законодавчого забезпечення порядку ведення моніторингу та державного Кадастру мисливських тварин, які повинні бути уніфіковані з аналоговими порядками Академії наук та інших відомств, щоб стати складовою частиною загальнодержавного Кадастру тощо.

Окремо стоять питання мисливської кінології та вдосконалення кінологічної Федерації. Тривала історична практика культурного мисливства на межі мистецтва переконала сучасних вітчизняних мисливствознавців-професіоналів у тому, що проведення по-справжньому красивих та результативних полювань без використання різноманітних порід мисливських собак неможливе. Щоб виконати "Закон", потрібно розробити та впровадити у мисливську практику 26 нових кінологічних концепцій та положень (деякі акти затвердити у новій редакції, деякі – анулювати). Крім того, важливі питання щодо порядку використання у мисливській сучасності інших ловчих звірів і птахів взагалі не розглянуті. А вони, безперечно, мають велике професійне, естетичне та мисливсько-господарське значення.

Прийняття Закону України "Про мисливське господарство та полювання" поставило крапку невизначеності та шкідливим дискусіям про доцільність ведення мисливського господарства у країні. І хоча деякі тези Закону з плином часу та перевіркою "практичним мисливством" вже потребують уточнень, його преамбула та стаття I визначили мисливське господарство галуззю народного господарства, яке є сферою громадського виробництва. Законодавче визначення мисливства забезпечило рівні права всіх користувачів у відносинах з органами державної влади. Закон чітко визначив права і відповідальність державних органів всіх рангів, що регулюють галузь, а також статус рядових мисливців. Законодавчо визначені такі поняття, як "право на полювання", "способи проведення полювань", "полювання іноземців", "ліміти використання мисливських тварин", "вартість полювань", "терміни полювань", "заборони відносно полювань", "упорядкування мисливських угідь", "відлов та відстріл хижих тварин", "здобування тварин з науковою метою", "використання собак мисливських порід та інших ловчих звірів і птахів", "продукція полювання, мисливські трофеї", "державний та громадський контроль за полюванням", "права, правовий та соціальний захист працівників, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання", "відповідальність за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання" тощо.

Як підсумок, стверджуємо, що перспективи ведення високоефективного мисливського господарства в Україні реальні. Основою такої думки є те, що природний бонітет мисливських угідь України, тобто їх кормова ємність та захисні властивості знаходяться на високому рівні, який не поступається, а іноді перевищує європейські взірці. Маємо цьому досить вітчизняних прикладів, особливо у недержавних мисливських господарствах. Але фактичні мож-

ливості більшості, особливо громадських, господарств знецінюються через негативну дію низки факторів впливу, які мають, в основному, антропогенний (незаконні полювання, урбанізація кращих мисливських територій, низький рівень ведення мисливського господарства) та біотичний (засилля хижаків – вовків, бродячих собак та котів, воронових) характер.

Вважаємо, що за умови, якщо буде створена дієва нормативна база галузі, практики-мисливствознавці та рядові мисливці мають додатково використати перевірений виробничим досвідом багатьох країн спосіб "реанімації" мисливських угідь шляхом проведення різнопланових біотехнічних заходів. Системи таких заходів вже розроблені та опубліковані [5]. Основне їх значення полягає у впровадженні в господарчу практику мисливства низки прийомів та робіт, які, залежно від регіону та стану мисливства, включають у себе, крім елементарної охорони угідь та боротьби з хижаками, коротко- та довготермінові заходи, що покращують кормові та захисні умови проживання мисливських тварин. Звичайно, такі заходи потребують вкладання немалих коштів. Це так, але розроблені на науковій основі та маючи силу нормативного документу, біотехнічні системи робіт нададуть змогу оперативно підвищити ефективність ведення мисливства за найменших затрат.

Література

1. **Положення** про мисливське господарство та порядок здійснення полювання// Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 780. – 16 с.
2. **Закон** України "Про мисливське господарство та полювання"// "Голос України" за 28.03.2000 р. – С. 6-9.
3. **Указ** Президента України від 23 травня 2005 року "Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин".
4. **Статистичний** бюлетень. Про ведення мисливського господарства в Україні у 1998-2005 рр. (форма 2-гп (мисливство)). – К: ЦСУ, 2005.
5. **Шейгас І.М., Гунчак М.С.** Біотехнічні заходи зменшення впливу негативних чинників на мисливську фауну// Лісівництво і агролісомеліорація. – Харків. – 2002, вип. 100. – С. 4-12.

УДК 575.827:582.475 Проф. Г.Т. Криницький, д-р біол. наук; доц. В.К. Заїка, канд. с.-г. наук; доц. Р.Т. Гут, канд. біол. наук – НЛТУ України

РІСТ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПІВСІБСОВИХ ПОТОМСТВ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ

Досліджено динаміку росту півсібсових родин сосни звичайної буської і страдчанської популяції протягом 20-22-річного періоду та формування ними запасу стовбурової деревини. Встановлено, що основні закономірності росту потомств, які спостерігались на початковому етапі формування (до 8-10-років), збереглися і при досягненні ними 20-22-річного віку. Виявлено дерева різних селекційних категорій, потомства яких незалежно від років репродукції, характеризуються високою інтенсивністю росту.

Ключові слова: сосна звичайна, півсібсові потомства, ріст

Prof. H.T. Krynytskyy; doc. W.K. Zaika; doc. R.T. Gout – NUFWT of Ukraine

Growth and production of half-sibs progenies of *Pinus sylvestris* L.

We investigated dynamics of growth of *Pinus sylvestris* half-sibs genus from Bysk and Stradch populations for 20-22 years period and forming of resource of timber. It was